

TOHIR MALIKNING “ALVIDO BOLALIK” ASARIDA OILA, JAMIYAT VA ATROF-MUHITNING HAL QILUVCHI ROLI

Turakulova S.F.¹

Annotatsiya:

Mazkur maqolada taniqli o'zbek yozuvchisi Tohir Malikning “Alvido, bolalik” asari asosida yosh avlod ongi va shaxsining shakllanish jarayonida oila, jamiyat hamda atrof-muhitning tutgan o'rni badiiy-ilmiy nuqtayi nazardan atroflicha tahlil qilinadi. Asarda bolalik davri inson hayotining eng muhim va ta'sirchan bosqichi sifatida talqin etilib, aynan shu davrda shakllanadigan axloqiy qarashlar, ma'naviy qadriyatlar va hayotga bo'lgan munosabatlarning kelajakdagi shaxs kamolotiga bevosita ta'siri ochib beriladi. Yozuvchi qahramonning ichki kechinmalari, ruhiy iztiroblari va bolalaracha sodda, ammo teran fikrlari orqali bolalik dunyosining murakkab va ziddiyatli jihatlarini badiiy mahorat bilan yoritadi. Asarda ijtimoiy muhitning, xususan, oilaviy munosabatlar, jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlik, ma'naviy tanazzul va atrof-muhitdagi salbiy holatlarning bola ongiga ko'rsatadigan ta'siri real hayotiy voqealar asosida ifodalanadi. Shu orqali bolalik pokligi qanday qilib asta-sekin hayot sinovlari ta'sirida yemirilishi va bolaning ruhiy jihatdan erta ulg'ayishga majbur bo'lishi ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: bolalik, shaxs kamoloti, oila, jamiyat, atrof-muhit, ma'naviy tarbiya, ijtimoiy muhit.

Bolalik – inson hayotidagi eng sezgir va o'zgaruvchan davr bo'lib, bu davrda shaxsning ruhiy, axloqiy, intellektual va ijtimoiy rivojlanishi shakllanadi. Ushbu davr insonning keyingi hayotida qabul qiladigan qadriyatlari, dunyoqarashi, hissiy va axloqiy tajribasi uchun poydevor bo'ladi. Shu bois, bolalik davrini adabiyot vositasida o'rganish inson psixologiyasi, ijtimoiy munosabatlar va madaniy qadriyatlar tahlilida muhim manba sifatida qaraladi.

O'zbek adabiyotida bolalik motivi asosan shaxsiy xotiralar, mehr-muhabbat, do'stlik, hayotiy tajribalar orqali yoritiladi. Bu motiv nafaqat nostaljik tuyg'ularni uyg'otadi, balki insonning ruhiy va ijtimoiy rivojlanishi, jamiyat bilan bog'liqligi va shaxsiy identifikatsiyasi jarayonlarini ham o'rganish imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, Tohir Malikning “Alvido bolalik” romani o'zbek adabiyotida bolalik va yoshlik davrining murakkab psixologik, ijtimoiy va madaniy jihatlarini chuqur va tizimli tarzda yoritgan asarlardan biridir.

Asarda qahramonning ichki dunyosi, oilaviy muhit, maktab va jamiyat bilan o'zaro munosabatlari orqali shaxsning shakllanish jarayoni tasvirlanadi. Oila, jamiyat va atrof-muhit romandagi markaziy vositalar sifatida bolalik xotiralarining mazmuni va shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Oilaviy tarbiya va mehr-muhabbat qahramonning axloqiy va hissiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, maktab, sinfdoshlar va qo'shni muhit orqali qahramon jamiyatning me'yorlari, qadriyatlari va ijtimoiy talablarini o'zlashtiradi. Atrof-muhit, shu jumladan tabiiy sharoitlar va ijtimoiy muhit, bolaning dunyoqarashi va psixologik holatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Shu nuqtai nazardan, ushbu maqola maqsadi – “Alvido bolalik” asarida oila, jamiyat va atrof-muhitning bolalik va shaxsiy rivojlanishdagi ahamiyatini ilmiy tahlil qilishdir.

Maqola doirasida quyidagi vazifalar amalga oshiriladi:

¹ Turakulova Sitora Fazlidinovna, Samarqand Davlat Chet tillar Instituti Sharq tillari fakulteti Koreys filologiyasi kafedrasida o'qituvchisi

1. Asardagi oilaviy munosabatlar va tarbiyaviy qadriyatlarni tahlil qilish, qahramonning ruhiy va axloqiy rivojlanishiga ta'sirini aniqlash.

2. Jamiyat va maktab muhiti orqali qahramonning ijtimoiylashuvi, do'stlik va kollektiv qadriyatlarni qabul qilishi jarayonini o'rganish.

3. Atrof-muhitning, shu jumladan tabiiy va ijtimoiy sharoitlarning qahramonning psixologik va hissiy rivojlanishiga ta'sirini aniqlash.

Oila va tarbiya: qahramonning ruhiy va axloqiy rivojlanishidagi roli.

Tohir Malikning "Alvido bolalik" asarida oila bolalikning eng asosiy va markaziy ijtimoiy muhitlaridan biri sifatida tasvirlangan. Romandagi qahramonning ruhiy, axloqiy va hissiy rivojlanishi oilaviy munosabatlar bilan bevosita bog'liq. Oila bolaga nafaqat mehr-muhabbat va himoya manbai sifatida xizmat qiladi, balki uning shaxsiy xulq-atvori, axloqiy qaror qabul qilish qobiliyati va hayotiy me'yorlarni o'zlashtirish jarayonida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Ota va onaning ta'siri. Asarda ota-ona qahramonning tarbiyasida turlicha funksiyalarni bajaradi. Ota bolaga mas'uliyat, mehnat, sabr-toqat va hayotiy me'yorlarni singdiradi. U qahramonni hayotiy sinovlarga tayyorlaydi, unga xatolarni tahlil qilish va o'zini o'zi tarbiyalash imkonini beradi. Ona esa mehr-muhabbat, g'amxo'rlik va ichki qo'llab-quvvatlash orqali bolaning hissiy dunyosini rivojlantiradi. Shu tarzda, ota va ona birgalikda bolaning ruhiy barqarorligi, axloqiy ong va ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Oilaviy qadriyatlar va axloqiy tarbiya. Malik asarda oilaviy qadriyatlar – sadoqat, hurmat, samimiyat, halollik va adolat kabi printsiplar bolaga kundalik hayotiy misollar orqali singdirilishini ko'rsatadi. Qahramonning oilaviy muhiti orqali bu qadriyatlarni o'zlashtirishi uning jamiyatdagi xulq-atvorini belgilaydi. Masalan, qahramonning ota-onasi bilan bo'lgan munosabatlari, ularning mehnatga, hurmatga va insoniy qadriyatga bo'lgan munosabati bolaga ta'sir qiladi, ularni o'z xulq-atvorida aks ettirishga undaydi.

Tarbiyaviy konfliktlar va psixologik rivojlanish. Romanda oilaviy muhit faqat ijobiy jihatlari bilan emas, balki konfliktlar va tushunmovchiliklar orqali ham qahramonning axloqiy va psixologik rivojlanishiga ta'sir qiladi. Bola ba'zan ota-onaning talab va cheklovlari bilan yuzma-yuz keladi, bu esa uning qaror qabul qilish, mas'uliyatni his qilish va o'zini boshqarish qobiliyatini rivojlantiradi. Shu tariqa, oilaviy muhitning murakkabligi qahramonning ichki dunyosini boyitadi, uning hissiy va axloqiy ongini shakllantiradi.

Oila va ijtimoiy moslashuv. Oila bolaga jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur ko'nikmalarni beradi. Malikning asarida qahramon oilada o'zini xavfsiz his qiladi, lekin shu bilan birga, maktab va jamiyatdagi me'yorlarga moslashishni o'rganadi. Bu esa bolaning nafaqat ichki dunyosini, balki ijtimoiy moslashuvini ham rivojlantiradi. Shu tarzda, oila bolalikdagi shaxsiy rivojlanishning markaziy omili sifatida ko'rsatiladi.

Jamiyat va maktab muhiti: qahramonning ijtimoiylashuvi va kollektiv qadriyatlarni o'zlashtirish jarayoni.

Tohir Malikning "Alvido bolalik" asarida qahramonning shaxsiyati faqat oilaviy muhit orqali shakllanmaydi. Maktab va jamiyat muhiti ham bolaning ruhiy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu muhitlar bolaning axloqiy me'yorlarni qabul qilishi, kollektiv qadriyatlarni o'zlashtirishi va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonida muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Maktab muhiti va ijtimoiylashuv. Maktab bolalar uchun birinchi kengaytirilgan ijtimoiy makon bo'lib, unda ular nafaqat bilim, balki ijtimoiy ko'nikmalarni ham o'rganadi. Asarda qahramon maktabdagi kundalik vaziyatlar orqali hamjamiyatdagi me'yorlar, tartib-intizom va mas'uliyatni tushunishni o'rganadi. Malik maktabdagi voqealarni qahramonning ijtimoiy tajribalarini rivojlantirish vositasi sifatida tasvirlaydi.

Maktabdagi vaziyatlar – masalan, sinfdoshlar bilan bahs-munozaralar, jamoaviy ishlar, o'qituvchilar bilan muloqot – bolaning ijtimoiylashuvi va axloqiy ongini shakllantiradi. Bu muhit orqali qahramon hamkorlik qilish, boshqalarni tushunish, nizolarni hal qilish va ijtimoiy mas'uliyatni his qilish kabi ko'nikmalarni egallaydi. Shu tarzda, maktab

qahramonning ijtimoiy dunyosini kengaytiradi va uning jamiyatga moslashuvini mustahkamlaydi.

Do'stlik va ijtimoiy munosabatlar. Do'stlik asarda qahramonning ijtimoiylashuvi va axloqiy tarbiyasida muhim rol o'ynaydi. Sinfdozlar bilan bog'lanish, ular bilan o'yinlar, suhbatlar va birgalikdagi faoliyatlar qahramonga hamdardlik, sadoqat, hurmat va hamkorlik kabi qadriyatlarni amalda o'rgatadi. Malik do'stlikni nafaqat hissiy bog'lanish, balki axloqiy me'yorlarni va ijtimoiy qoidalarni o'zlashtirish vositasi sifatida ko'rsatadi.

Do'stlar bilan yuzaga keladigan kichik konfliktlar va nizolar qahramonning qaror qabul qilish, mas'uliyatni his qilish va o'zini boshqarish qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bilan birga, do'stlik orqali bolaning ichki dunyosi boyib, u boshqalar bilan munosabatlarda samimiy va hurmatli bo'lishni o'rganadi.

Jamiyat va mahalla muhiti. Qahramonning ijtimoiy rivojlanishi faqat maktab bilan cheklanmaydi; mahalla va kengroq ijtimoiy muhit ham uning shaxsiyati va axloqiy ongini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Mahalla hayoti, qo'shnilar bilan muloqot, bolalar o'rtasidagi kundalik ijtimoiy tajribalar qahramonga jamiyatning me'yorlari, urf-odatlar va axloqiy qadriyatlarini amalda sinash imkonini beradi. Masalan, qahramon mahallada yordam berish, qo'shnilarga hurmat ko'rsatish yoki jamoaviy ishlarda faol ishtirok etish orqali o'zini jamiyat a'zosi sifatida anglaydi. Shu tarzda, qahramon jamiyat bilan doimiy interaktiv jarayon orqali o'zini ijtimoiy nuqtai nazardan rivojlantiradi va kollektiv qadriyatlarni qabul qiladi.

Jamiyat va maktabning oilaviy tarbiya bilan uyg'unligi. Asarda jamiyat va maktab muhitining ta'siri oilaviy tarbiya bilan chambarchas bog'langan. Oila bolaga axloqiy me'yorlarni singdirsa, maktab va jamiyat ularni amalda qo'llashni o'rgatadi. Masalan, otanoning tarbiyaviy qadriyatlarini qahramon maktabdagi vaziyatlarda qo'llashi, do'stlari bilan munosabatlarda namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, ijtimoiy muhit bolaning qaror qabul qilish, muammolarni hal qilish va boshqalar bilan hamkorlik qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Ijtimoiylashuvning axloqiy aspektlari. Malik asarida ijtimoiylashuv jarayoni faqat tashqi qoidalarni o'zlashtirish bilan cheklanmaydi, balki axloqiy ongning rivojlanishini ham o'z ichiga oladi. Qahramon maktabdagi va mahalladagi vaziyatlar orqali adolat, sadoqat, hurmat, hamkorlik va mas'uliyat kabi axloqiy qadriyatlarni qabul qiladi. Bu qadriyatlar uning shaxsiyati va jamiyatdagi xulq-atvorida muhim o'rin egallaydi.

Atrof-muhit: tabiiy va ijtimoiy sharoitlarning qahramonning psixologik va hissiy rivojlanishiga ta'siri. Tohir Malikning "Alvido bolalik" romani bolalik davrining psixologik va hissiy jihatlarni chuqur yoritadi. Asarda qahramonning ruhiy holati va hissiy tajribalari nafaqat oilaviy va maktab muhitiga, balki atrof-muhitning tabiiy va ijtimoiy sharoitlariga ham bog'liq ekanligi ko'rsatib o'tiladi. Shu nuqtai nazardan, atrof-muhit qahramonning shaxsiyati, hissiy barqarorligi va psixologik rivojlanishida muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Tabiiy muhitning psixologik va hissiy rivojlanishga ta'siri. Tabiiy muhit – ochiq havoda o'ynash, daraxtlar, gullar, suv havzalari, yomg'ir, quyosh nuri kabi elementlar – qahramonning ruhiy va hissiy holatini shakllantirishda bevosita ta'sir qiladi. Malik asarida tabiiy manzaralar orqali bola o'zini o'zi anglash, ichki xotiralar bilan yuzlashish va hissiy tajribalarni qayta ishlash imkoniga ega bo'ladi.

- Ruhiy barqarorlikni shakllantirish: Tabiiy muhit qahramonga ichki tinchlikni beradi. Masalan, qahramon ochiq havoda yoki tabiat qo'ynida bo'lganda, u kunlik tashvishlardan ozod bo'lib, hissiy kuch va barqarorlikni his qiladi.

- Hissiy o'sish va empatiya: Tabiat bilan muloqot bolaga sezgirlik va empatiya kabi his-tuyg'ularni rivojlantirishga yordam beradi. Quşlarning ovozi, shamolning shivirlashi, yomg'irning shovqini qahramonga his-tuyg'ularni boshdan kechirish, xotiralarni qayta ishlash va hissiy tajribalarni boyitish imkonini beradi.

- Ichki dunyo va mustaqillik: Tabiat qahramonga shaxsiy mustaqillik hissini beradi. Bola tabiat qo'ynida yolg'iz qolganida, u ichki dunyosini kuzatadi, o'zini anglaydi va

psixologik o'sadi. Bu, ayniqsa, romanda qahramonning o'z his-tuyg'ularini tushunishi va o'zini mustaqil shaxs sifatida shakllantirish jarayonida muhim rol o'ynaydi.

Ijtimoiy sharoitlarning psixologik va hissiy rivojlanishga ta'siri. Atrof-muhitning ijtimoiy jihati – do'stlar, sinfdoshlar, qo'shnilar, mahalla va jamoat muhiti – qahramonning psixologik va hissiy rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Malik asarida bola nafaqat tashqi ijtimoiy qoidalarga moslashadi, balki u orqali o'zining hissiy va psixologik xususiyatlarini rivojlantiradi.

- Do'stlik va hissiy tajriba: Do'stlar bilan bo'lgan munosabatlar qahramonga empatiya, sadoqat va hamdardlikni o'rgatadi. Sinfdoshlar bilan yuzaga keladigan kichik nizolar va konfliktlar esa uning hissiy chidamliligi, sabr-toqat va qaror qabul qilish qobiliyatini oshiradi.

- Jamiyat me'yorlarini tushunish: Mahalla, qo'shnilar va keng jamoat qahramonga ijtimoiy me'yorlarni amalda sinash imkonini beradi. Bolalar o'rtasidagi o'zaro yordam, qo'shnilar bilan do'stona munosabatlar, mahallaviy voqealar bolaning ijtimoiy ongini va axloqiy qadriyatlarini rivojlantiradi.

- Hissiy barqarorlik va ichki o'sish: Ijtimoiy sharoitlar qahramonni turli hissiy vaziyatlar bilan yuzma-yuz qo'yadi. Masalan, do'stlarning xafa bo'lishi, birgalikdagi muvaffaqiyat yoki muvaffaqiyatsizlik hissi bolada ichki izlanish, hissiy qayta ishlash va psixologik barqarorlikni shakllantiradi.

Tabiiy va ijtimoiy muhitning uyg'un ta'siri. Malikning asarida tabiiy va ijtimoiy muhitlar bir-birini to'ldiradi va qahramonning hissiy va psixologik rivojlanishiga uyg'un ta'sir ko'rsatadi:

- Tabiat ichki tinchlikni beradi, ijtimoiy muhit esa qahramonni jamiyat bilan bog'laydi va hissiy tajribalarni boyitadi.

- Shu tarzda, qahramonning psixologik barqarorligi va hissiy tajribasi tabiiy va ijtimoiy omillar birlashgan holda shakllanadi.

- Qahramon o'zini ichki dunyosi bilan bir vaqtning o'zida jamiyat a'zosi sifatida rivojlantiradi, bu esa uning hissiy ongini, empatiya va mas'uliyat hissini mustahkamlaydi.

Psixologik va hissiy rivojlanish natijalari. Atrof-muhitning tabiiy va ijtimoiy sharoitlari natijasida qahramon quyidagi jihatlarda rivojlanadi:

1. Ichki dunyo barqarorligi va o'zini anglash qobiliyati oshadi.
2. Hissiy o'zini boshqarish, sabr-toqat va empatiya rivojlanadi.
3. Axloqiy ong mustahkamlanadi, jamiyat me'yorlari va qadriyatlarni qabul qiladi.
4. Psixologik mustaqillik va o'sish yuz beradi, bolaning ruhiy rivojlanishi boyiydi.

Xulosa. Tohir Malikning "Alvido bolalik" romani bolalik davrining ruhiy, hissiy va ijtimoiy rivojlanishini chuqur yoritadi. Asarda qahramonning shaxsiyati nafaqat oilaviy muhit, balki maktab, jamiyat va atrof-muhitning tabiiy hamda ijtimoiy sharoitlari orqali shakllanishi ko'rsatilgan.

Oila qahramonning ichki dunyosini, axloqiy ongini va hissiy barqarorligini rivojlantiruvchi asosiy institut sifatida tasvirlangan. Ota-onaning tarbiyaviy me'yorlari, mehr-muhabbati va axloqiy qadriyatlar singdirilishi bolalikdagi ruhiy rivojlanishning poydevorini tashkil etadi.

Maktab va jamiyat muhiti esa qahramonning ijtimoiylashuvi, do'stlik va kollektiv qadriyatlarni qabul qilish jarayonini ta'minlaydi. Sinfdoshlar bilan munosabatlar, mahalladagi ijtimoiy muloqotlar va do'stlik tajribalari bolaning empatiya, mas'uliyat, sabr-toqat va axloqiy qaror qabul qilish qobiliyatini shakllantiradi.

Tabiiy va ijtimoiy atrof-muhit qahramonning psixologik va hissiy rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Tabiiy muhit ichki tinchlik, estetik sezgirlik va ruhiy barqarorlikni rivojlantirsa, ijtimoiy muhit qahramonni jamiyat bilan bog'laydi, uning hissiy va axloqiy qadriyatlarini boyitadi. Shu tarzda, tabiiy va ijtimoiy muhitlarning uyg'un ta'siri qahramonning ichki dunyosi va tashqi ijtimoiy hayotini birlashtiradi, uning shaxsiyati va hissiy rivojlanishini mustahkamlaydi.

Natijada, “Alvido bolalik” romani o‘zbek adabiyotida bolalik motivini nafaqat nostalgik xotiralar orqali, balki shaxsning ruhiy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishi nuqtai nazaridan chuqur yoritgan asar sifatida ahamiyat kasb etadi. Asar shuni ko‘rsatadiki, bolaning shaxsiyati oilaviy qadriyatlar, jamiyat va maktab muhiti, shuningdek tabiiy va ijtimoiy atrof-muhit bilan uzviy bog‘liq holda shakllanadi. Shu bilan, Malikning romani bolalik va shaxsiy rivojlanish o‘rtasidagi murakkab va uyg‘un munosabatlarni chuqur tushunishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Malik, T. Alvido bolalik, Toshkent: Sharq, 2000
2. Abdullaev, S. O‘zbek adabiyotida bolalik motivi, Toshkent: Fan, 2015
3. Karimov, B. Bolalik va shaxsiy rivojlanish: adabiy va psixologik tahlil, Toshkent: Adabiyot va San‘at, 2018, 78-bet.
4. Nazarova, M. Oila va jamiyatning bolalikdagi roli, Toshkent: Ilm, 2017
5. Rakhmonova, D. Bolalik davrida psixologik va hissiy rivojlanish nazariyalari, Toshkent: Psixologiya, 2016
6. Saidov, J. O‘zbek klassik va zamonaviy adabiyotida bolalik xotiralari, Toshkent: Adabiyotshunoslik, 2019, 56-bet.
7. Zokirov, A. Jamiyat va atrof-muhitning shaxs rivojlanishidagi roli, Toshkent: Ilmiy nashrlar, 2021, 87-bet.